

за оружану борбу, за одлазак у партизане, био је сада први, стални и најважнији задатак Савеза комунистичке омладине Југославије. У партизане! — то је наш главни и први борбени позив младог нараштаја свих народа Југославије, писао је Лола Рибар. За време другог светског рата претрпео је Савез комунистичке омладине Југославије велике губитке. Више од стотину хиљада младих људи положило је своје животе за слободу наше домовине. Била је то највеличанственија жртва за слободу.

Јозо Петричевић у својој књизи доноси велики број успешних фотографија са бојишта, из живота напредне омладине, о многим догађајима из живота Рибаревих палих синова, и о очевом учествовању у покрету. Ови снимци још више подижу документарну вредност ове значајне монографије.

Др Никола Милутиновић

ПОВОДОМ ПРИКАЗА ВЛАДИМИРА М. ПОПОВИЋА И ПЕТРА И. РАКОЧЕВИЋА НА ИСТОРИЈУ ЗА VIII РАЗРЕД ОСНОВНЕ ШКОЛЕ

У вези са овим приказом да дамо прво неколико општих напомена. Другови Поповић и Ракочевић су у свом приказу извели многе закључке анализирајући и оцјењујући уџбеник историје за VIII разред основне школе, чији смо ми аутори. Одмах треба да кажемо да се са неким њиховим закључцима слажемо, а са многим не слажемо, о чему ћемо нешто касније рећи. Али онај њихов закључак који је изведен на крају приказа за нас је најприхватљивији, јер најзад другови захтијевају да уџбеник треба: „... или... повући из употребе и тражити нови, или га толико прерадити да поново дође пред комисију (наравно ону која би солидније обавила свој посао)...“

Пошто је већ објављен нови конкурс за историје, тиме се жеља приказивача испунила, а наша је: ако нови конкурс донесе бољи уџбеник од овог нашег, нека бољи иде у употребу, на корист ученика и наставника. Но, без обзира на то што ће бити, да расправимо нека питања прво општа и принципна, са жељом да сви људи који оцјењују уџбенике покажу већу одговорност него што су је многи до сада показали. Пређимо, дакле, на та општа питања.

Нилдје око нас, чини нам се (или смо субјективни у овоме), није покренута таква и толика критика на школске књиге као код нас у Народној Републици Црној Гори, иако школских књига најмање имамо, и иако нијесу горе, ако нијесу боље (нека нам се не припише нескрућеност), поготово у методском погледу, него што су уџбеници других република.

Чини нам се, независно од тога што понајвише носимо ми, аутори, одговорност за квалитет ова два-три уџбеника историје,

код нас треба подржати иницијативу која је тек започела око писања уџбеника. Треба, дакле, људе подстицати на рад, а не као ове године огласити двадесет рукописа за ништавне списе и бацити милионе на многе нестручне и необјективне рецензије.

Код анализе и доношења коначног суда о једном уџбенику треба бити принципијелан, а не на почетку анализе дати једно мишљење, а на крају друго. Рецимо, другови Поповић и Ракочевић у првим редовима свога приказа на наш уџбеник кажу: „Свјесни смо да није нимало лак посао дати приказ на рад тројице аутора — професора историје, који је, поред тога, на препоруку још два професора историје и професора педагогије, одобрен за употребу у основним школама.“

Дакле, овдје приказивачи кажу да није лако дати приказ, а то значи коначан суд и оцјену о једном уџбенику, а на крају своје анализе врло лако закључују: „... или га повући из употребе и тражити нови, или...“ Дакле, једно мишљење на почетку, а друго на крају приказа.

Да се добро разумијемо. Са овим што смо рекли и са оним што ћемо даље рећи, никако не желимо да се схватимо тако као да бранимо уџбеник, или оно што у њему није добро постављено (јер је конкурс за нове уџбенике историје већ расписан), али бисмо ипак хтјели да продискутујемо мало о примједбама које су дате на наш уџбеник, о карактеру и тачности онога што је речено, и о томе како је речено у приказу, дакле, да се осврнемо на посебне напомене, да видимо је ли ова књига таква као што се о њој пише.

Прво, приказивачи још од првих реченица као да припремају читаоце да ће само још мало наићи на недозвољене научне, педагошко-методске и идејне слабости, којима уџбеник, како су се приказивачи изразили, „несумњиво обилује“.

И тако, требало је у том тону („како је могуће, шта је узрок да тројица аутора...“) да се напише преко стотину редова једног колективног приказа па да се отпочне са истицањем тих наговијештених слабости у уџбенику. Да видимо какве су то слабости и шта нам другови приписују у гријех.

На једном мјесту приказивачи овако критикују: „По ауторима излази да су картелли и синдикати иста врста капиталистичких монопола, а да је финансијски капитал настао као обично стапање банкарског капитала са, како се у тексту каже, „капиталом који ствара индустрија (нагомилана роба).““

Када смо на захтјев рецензената унијели у текст врсте капиталистичких савеза, жељели смо да упростимо објашњење картела, синдиката и трустова, па смо за прва два у заједничкој формулацији истакли суштину таквих савеза. Слажемо се да би боље било да смо их одвојено третирали и да смо истакли по чему су ова два облика капиталистичких савеза слични, а по чему нијесу. Ту је, дакле, требало извршити мању преформулацију.

Али приказивачи немају разлога да нам замјерају због наше формулације како настаје финансијски капитал. Ми смо написали у уџбенику на страни 6. ово: „У развијеном капитализму банке скуплају на штедњу огромне суме новца и тако се јавља банкарски капитал. Овај се капитал спаја са капиталом који ствара индустрија (нагомилана роба). Јединство ова два капитала зове се финансијски капитал“.

А сада, у чему су наши грехови? Приказивачи их налазе у овоме: „... онда се не може прећи преко чињенице... да је у уџбенику стварање финансијског капитала исувише поједноставњено. Не ради инсистирања да се у уџбенику третира овај проблем, већ ради самих аутора, подсећамо само на то да је Лењин израстање финансијског капитала и његову суштину приказао не као механичко спајање већ као дужи и сложенији процес настајања из тенденција кретања капиталистичке индустрије и нове улоге банака у развијеном капитализму.“

Не ради полемике са приказивачима, већ ради истине коју је Лењин јасно формулисао о стварању финансијског капитала, треба дословно да консултујемо литературу. У књизи „Империјализам као највиши стадијум капитализма“ („Култура“, 1957. године) на страни 41. Лењин каже: „Концентрација производње; монополи који израстају из ње; стапање или сростање банака с индустријом — то је историја постанка финансијског капитала и садржина тог појма“.

Ако Лењин употребљава изразе „стапање“ и „сростање“ банкарског и индустријског капитала, зар нам се може замјерити што смо ми написали да се један капитал с другим „спаја“? Зар се у овоме састоји то наше „погрешно тумачење“ и „механичко спајање“ о којему приказивачи говоре?

Приказивачи цитирају и критикују из уџбеника овај пасус: „Још од окупације Босне и Херцеговине главна аустроњемачка политика била је: спријечити уједињење Србије и Црне Горе. Сем тога (подвукао П. Р. и В. П.) Аустро-Угарска је тражила да продре на Исток преко земаља наших народа. То се показало нарочито 1908. године када је Аустро-Угарска присајединила Босну и Херцеговину.“

Приказивачи замјерају што је овдје, како они мисле, истакнут споредан циљ (уједињење Црне Горе и Србије), испред главног (продор на Исток).

Познато је да је Аустро-Угарска у својој тежњи да продре на исток сматрала Балкан као *плацдарм* за реализацију својих освајачких тежњи. Ако смо у уџбенику рекли да је Аустро-Угарска послѣ 1878. године имала као главни задатак да спријечи уједињење Србије и Црне Горе то не значи да смо тај њен непосредни задатак (у складу са принципом постепеног освајања) огласили за важнији од њеног задатка на дужем плану (продор на исток). Наша формулација „сем тога“ значи више повезива-

ње циља са циљем једне империјалистичке политике, него рангирање тих циљева и освајачких планова. Дакле, овдје нема суштинске грешке и са те стране другови нијесу имали нешто битно да истакну као наш недостатак. Они овдје, као и на многим другим мјестима, заборављају улогу наставника у итерпретацији оваквих догађаја, а сматрају, изгледа, уџбеник као једини извор за стицање знања ученика. Најзад, врло је незгодно и неубичајено да се из текста издвајају поједини изрази („сем тога“) и да се слободно тумаче.

У вези са примједбом о далматинским острвима сматрамо да се у уџбенику могло детаљније објаснити ово мјесто, иако то пропрамом није предвиђено. Иначе, из географије VIII разреда се о границама детаљно учи, те се онда овај проблем третира тамо.

Напомена приказивача да је требало навести и стари и нови календар код октобарске револуције је непотребна, тим прије што се на страни 21. уџбеника налази задатак: „Изаберите једног друга који ће 7. новембра одржати реферат у одјељењу о октобарској револуцији. Учествујте у дискусији“.

Ми сматрамо да ће ученици послѣје наставниковог предавања, текста у уџбенику и формулисаног задатка тражити сами да им се објасни зашто се октобарска револуција слави 7. новембра, а не 25. октобра. Такав интерес код ученика је за нас важнији него да смо поред старог датума (25. октобар 1917. године) уписали у загради нови датум, што се, наравно, могло учинити.

Критичари нам много замјерају, и то врло оштро, у вези са проглашењем СССР. Ми признајемо да смо формулацију: „Русија је добила име Савез Совјетских Социјалистичких Република“ незгодно углобили у догађаје који су се дешавали 25. и 26. октобра 1917. године (7. и 8. новембра), па би неупућени људи могли схватити да је тада и држава добила ново име. Ми се слажемо да је требало прецизније рећи да је СССР добио такав назив 1922. године, али и наши критичари треба да признају двије своје погрешне констатације:

1. Није СССР проглашен „на Десетом конгресу совјета“ — како они кажу, већ на Првом свесавезном конгресу Совјета (30. XII 1922. г.) (Енциклопедија „Просвета“, страна 475, књига II). Или, други извор, Густав Влахов у књизи: „Уређење СССР“ — Култура 1945. године, каже то исто.

2. Не може се одржати ни њихова констатација: „Па ни тада, како по ауторима излази, није Русија проглашена за СССР (јер СССР је једно, а Русија друго), већ је Савезом Совјетских Социјалистичких Република названа тада створена државна заједница руског и неруских народа који су у њен састав ушли“.

Критичари, дакле, сматрају да се СССР није звао прије 30. XII 1922. године именом Русија. Међу тим, декретом Совнаркома (новембра 1918. године) објављује се: „Декларација права народа

Русије“ (Енциклопедија „Просвете“, страна 475.), или, што је још важније, Лењин објављује у априлу 1918. године чланак у „Известија“ под насловом: „Међународни положај *Руске Совјетске Републике* и основни задаци социјалистичке револуције“. Најзад, Густав Влахов наводи у наведеној књизи овакав **оригиналан** текст: „У „Декларацији права Русије“... проглашава се:

1) Једнакост и сувереност народа у *Русији* (подвукли аутори).

2) Право народа у *Русији* на слободно самоопредељење, чак до отцепљења и стварања самосталне државе.

3) Укидање свих и свакаквих националних и национално-верских привилегија и ограничења.

4) Слободан развој националних мањина и етнографских група које насељавају *територију Русије*“.

Дакле, нема грешке ако се СССР прије 30. децембра 1922. године зове Русија, или још прецизније Руска Совјетска Република, јер се тако звала, без обзира на то што су до 30. XII 1922. године у овој земљи постојале мање федералне републике (од којих је једна РСФСР) које су се ујединиле у СССР.

Приказивачи нам на једном мјесту постављају два-три питања. Иако је ово неуобичајена форма приказивања и критиковања, ипак треба нешто и на такву претенциозност одговорити: Они кажу: „... нека питања морамо поставити ауторима баш због тога што сматрамо да у уџбеницима, поготову за дјецу основних школа, нема мјеста непотпуним и недореченим формулацијама. Зар су се само морнари из Далмације побунили 1918. године (страна 20.); „да ли је бивша Југославија негирала национална права само Црногораца и Македонаца (страна 29); „да ли су руска зима и пространство узрок пораза и повлачења Нијемаца у посљедњем рату (страна 49)?, итд.“.

Прво да констатујемо да у оним мјестима на која су приказивачи дали напомене нема ништа непотпуно и недоречено, већ је све јасно формулисано.

Кад смо говорили о одјецима октобарске револуције код нас и у Европи, поменули смо бјежање војника наших народности из аустроугарске војске; са неколико реченица смо објаснили револуционарно расположење народних маса код нас; поменули смо радничке штрајкове и демонстрације готово у свим земљама свијета и, наравно, нијесмо испустили побуну морнара за коју смо рекли: „На другој страни, у морнарици је избила побуна морнара у Пули, Шибенику и Котору. То су се наши морнари из Далмације, у аустроугарској војсци, бунили против непријатеља“. Дакле, бунили су се наши морнари којих је било највише из Далмације, у Пули, Шибенику и Котору, и ми сматрамо да је то довољно рећи у уџбенику за VIII разред основне школе.

У вези са другим питањем (иако је незгодно и језички и суштински постављено, јер није Југославија, или нијесу бар сви

друштвени слојеви у њој, погрешно гледала на национално питање), наводимо ријечи друга Тита: „Један од главних елемената тог заощтравања било је неријешено национално питање, које је владајућа клика потпуно игнорисала, проповиједајући о тродименом народу, тј. да су Срби, Хрвати и Словенци један народ, а на Македонце, Црногорце итд. уопште се није ни обазирала“. (Пети конгрес КПЈ, стр. 24, „Култура“ 1948).

Дакле, буржоазија је погрешно гледала на национално питање у старој Југославији уопште, али је ипак највише гријешила према Македонцима и Црногорцима.

Из трећег питања које другови постављају могло би се закључити да смо ми у уџбенику рекли да су Нијемци претрпјели пораз у СССР само због руске зиме и великог пространства. Како је сад ово тумачење и интерпретирање текста из нашег уџбеника? Да видимо шта смо ми у уџбенику рекли: „Првих мјесеци овог страшног рата морала се повлачити Црвена армија. Нијемци су продрли чак до Москве и Лењинграда.

А тада наста опасна руска зима и први већи порази и одступања Нијемаца пред Москвом. (Подвукли аутори). Тако је за Нијемце престао муњевити рат, а почело сламање и уништавање њемачких дивизија у великом руском пространству (о томе ћемо нешто касније учити)“. (Страна 49).

Шта да кажемо сада на питање приказивача о утицају руске зиме и руског пространства? Ипак треба нешто рећи.

Познати су фактори који утичу на развитак друштва. Међу њима одређено мјесто заузимају и природни услови који, свакако, немају примарни утицај. И ратови се воде у одређеним епохама, срединама и годинама, те је вријеме вођења рата дио историје, па пошто природна средина, а у предњем случају руска, има утицај и на вођење рата, то није нимало чудно што смо поменули у уџбенику руску зиму и пространство, јер је непобитна чињеница да су и ови фактори више одговарали Русима него Нијемцима.

Но, ми им ипак нијесмо дали примарно мјесто, већ их само поменули, а сада је и неисторичарима јасно да су први већи порази Нијемаца настали почетком јануара 1942. године и то на сјеверном ратишту на простору III и IV ударне армије правцем Осташков-Демидово, гдје су Совјети постигли, наравно уз натчовјечанске напоре, прве видније успјехе и гдје су присилили Нијемце на повлачење. (Јерјаменко: „На западном правцу“).

Свима нам је познато да су Нијемци сматрали да ће рат с Русима завршити прије зиме, па зато нијесу били потпуно спремни за зимско ратовање. Тако, према подацима које даје Гудеријан у „Војним мемоарима“, само сваки пети њемачки војник је имао зимско одијело. Зима је, дакле, била један непријатељ више и Русима и Нијемцима, али су Руси били боље припремљени за зимско ратовање. Они су, чак у вријеме прве зимске

офанзиве 1942. године, на фронт код Москве пребацили неке јединице из Сибира, што опет иде у прилог нашем тврђењу. С друге стране, не треба много филозофије па да се лако закључи зашто су Нијемци дубоко продрли у СССР баш на југу, а не на сјевру, иако су у свом првом ратном плану имали за циљ освајање Москве, што би значило добијање рата на политичком пољу.

Нико не може побити значај ни руског непрегледног пространства на којему су се морале развличити њемачке јединице да би одржавале ред и водиле рат.

Ми смо свјесни да без храбрих бораца и технике нема успјеха и побједе у рату. Само, Руси су крајем 1941. и почетком 1942. године тукли Нијемце са несразмјерно мањим бројем оруђа. Али, они су херојски бранили слободу, имали су огромно људство и своју, руску зиму и пространство.

Најпластичније стање и најживописнију слику ратног пришта на Источном фронту, страховите руске зиме и свих ужаса, пружа нам Пливијева „Москва“. Но, то је роман који извјесне епизоде сликовито представља без претензије на науку о ратовима. Али зато имамо друге изворе.

Нјемачки војни теоретичар Гудеријан, један од њихових најистакнутијих војних личности у току другог свјетског рата, протагониста тенковског муњевитог рата, у својим „Војним мемоарима“, на више мјеста помиње руску зиму као важни фактор за исход борби на источном ратишту, у чему, наравно, претјерује из сасвим познатих разлога, али не толико да му се добрим дијелом не може вјеровати.

Ево само неколико његових мисли:

У једном писму упућено Врховној команди 7. новембра 1941. године на страни 280. он пише: „За јединице је ово само једно мучење, а за нашу ствар велика жалост, јер непријатељ добија само у времену, док ми са нашим плановима све више залазимо у зиму. Ни са највећом вољом на свету ништа се не може учинити против елементарних појава“.

На страни 282. пише: „Недостатак зимске одеће свуда се све више осећао. Код 24. оклопног корпуса се замрзлост земљишта тешко испољила, јер тенкови без назубљених гусеница нису више могли да се пењу уз залеђене нагибе...“

„Недостајале су зимске кошуље, маст за обућу, рубље, а нарочито штофане чакшире. Велики део људства је ишао у платненим чакширама и то по хладноћи од -22°C ! Чарапе и чизме су такође биле нужна потреба... Наши људи су се грабили за совјетске шињеле и крзнене капе, те су се могли само још по националном амблему распознати да су немачки војници. Све што је 2. оклопна армија још од одеће имала, послато је одмах трупама, али је то према потражњи била само једна кап у море.“

На страни 283. он пише поред осталог: „Клизанье по замрзлом тлу представљало је огромне тешкоће, пошто гусенице нису

још стигле... Погонско гориво се делом замрзавало, а уље згушњавало...“

Коментаришући на истој страни ситуацију у 112. пешадијској дивизији Гудеријан пише: „При оцени наших резултата мора се имати у виду: да је сваки пук скоро имао по 400 смрзнутих војника.“

У једном писму од 21. XI 1941. године Гудеријан са скепсом, поред осталог, пише: „Што о томе људи мисле и какве комбинације праве, ја не знам, као ни то како ћемо се ми уопште моћи до пролећа да одржимо.“

На страни 290. он каже: „Само онај који је видео руска пространства покривена снегом у овој зими наше несреће и осетио ледени ветар како брише и завејава сваку неравнину... само онај који је све то видео, може сада о овим операцијама правилно судити.“

На страни 299. стоји: „Непријатељ је јако потцењен, као и велико пространство његове земље и страховита клима, и сада нам се то свети.“

На страни 302. стоји: „Совјети су опремљени и обучени за зимски рат, док ми немамо ништа.“

И на крају да унесемо само двије Гудеријанове реченице из усмене полемике с Хитлером: „Ја молим да се има у виду да то није био непријатељ који нам је нанео тешке губитке, већ претерана хладноћа која нас је стала дупло више људских жртава него непријатељска ватра. Само онај који је видео болнице промрзлих, зна шта то значи.“ *Наравно, ми се не слажемо са свим Гудеријановим ставовима, али их цитирамо, јер и у њима има нешто истине.*

Из само неколико цитираних реченица може се лако уочити шта је за Нијемце представљала руска зима, па онда није у уџбенику сувишно што је истакнуто да је, поред осталих примарних фактора за њемачки неуспјех, била крива и руска зима и огромно пространство.

Да ми нијесмо прецијенили поменуте факторе (зиму и пространство) потврђују „Напомене уз наше издање“ Гудеријанових „Војних мемоара“ у којима издавачи кажу на страни 8. следеће:

„У децембру 1941. године настају црни дани за њемачке трупе на Источном фронту, неприпремљене за зимско ратовање.“ *Дакле, ово смо питање, ваљда, расправили.*

У погледу тачног датума (дан и мјесец) одржавања Пете партијске конференције приказивачи су у праву.

Приказивачи су доста простора заузели и цитата навели да покажу како треба објашњавати ученицима наше односе са источним и западним савезницима у току НОБ. Њихово гледиште је наравно исправно и ми се углавном слажемо са приказивачима, али је питање да ли све толико треба дати ученицима од 14.

година. То је једно. Друго, приказивачи су у почетку навели ову сасвим исправну мисао: „С друге стране, неки моменти и догађаји, иако временски нијесу далеко, још увијек од историјске науке нијесу довољно освијетљени, нити је наша савремена историографија још успјела да дадне потпуну, цјеловиту и систематску обраду тог периода.“

Повезано са оваквим у суштини (иако нејасно реченим) исправним гледањем на историјске догађаје, 15. априла 1962. године појавио се чланак у „НИН“-у у којему се наводе ове ријечи маршала Ворошилова (изговорене 11. XI 1941. године): „Доћи ће ускоро вријеме када ће се сви поробљени словенски народи дићи под партизанском заставом као што су то учинили југословенски партизани.“

Оваква изјава се свакако може сматрати да садржи у себи ријечи симпатија према нашој НОБ, али то не значи да совјетска влада није гријешила према одлукама нашег војног и партијског руководства, специјално у питању формирања пролетерских бригада и у вези са одлукама АВНОЈ-а. Но, ако будемо толико детаљисали, онда то не би био уџбеник за основну школу.

Приказивачи овог уџбеника још на неким мјестима претјерују и лоше тумаче неке наше формулације у уџбенику. То се уочава нарочито на оном мјесту гдје постављају, као са чуђењем, низ питања: „Зар је...“, „Зар се...“, итд. Чему таква расправа и метод приказивања? Да наведемо један примјер:

„Сматрамо такође да је туђе нашем систему и неадекватно тенденцијама нашег развоја констатовати, као што су то аутори урадили на страни 130 (не него 136 — аутори) уџбеника, да је свака република „ради лакше управе“ подијељена на комуне. Зар је у нашим друштвеним условима тај критеријум „ради лакше управе“ одлучујући, а не у ствари суштина нашег друштвеног система и тенденције његовог даљег социјалистичког развоја и усавршавања? Зар се комунални систем у нашој земљи изграђује ради „лакше управе“? Зар се није могло наћи неко друго објашњење које би било и за дјецу приступачно и за науку прихватљиво?“

Ми смо се старали да читаву суштину процеса нашег комуналног развитка објаснимо дјеци што јасније са мање ријечи. Истина, овдје се мјесто формулације „ради лакше управе“ могла наћи нека друкчија, али се при писању уџбеника бије битка да текст буде што краћи и што јаснији. У овом случају наставник је позван да да шира и потпунија објашњења и ту је његова улога незамјенљива, јер ни у једном уџбенику не може се сва материја и објашњене материје дати и написати опширније од једног нормалног захтјева.

О децентрализацији и о стваралачкој иницијативи ми смо рекли у уџбенику ово: „Комуна има задатак да окупи што више људи на рјешавању заједничких послова. Зато одбори форми-

рају комисије за проучавање привредних, социјалних, комуналних и других питања и у њих укључују оне људе који могу највише да помогну њиховом рјешавању.

Поред тога, школе, здравствене и социјалне установе директно су дате на управљање грађанима. Ово управљање ми називамо друштвеним. (Знаш ли који друштвени орган управља школом?)“.

Овим што смо рекли о суштини нашег друштвеног система доказујемо да није све онако како то приказивачи износе, па нам се чини да нема мјеста онаквим замјеркама а најмање у форми питања: зар ово, зар оно! И ми бисмо хтјели да поставимо овакво питање: зашто приказивачи из наше три ријечи изводе неадекватан закључак о ономе што смо неколико редова касније рекли и опширније објаснили?

Остали дио овог приказа односи се већином на педагошку и методску страну нашег уџбеника. И ту има претјеривања, или неуочавања онога што уџбеник има, јер се није видјело, или није хтјело да се види, оно што је битно и што уџбеник садржи. Рецимо, приказивачи на једном мјесту овако замјерају: „Неколико примјера које ћемо навести послужиће свакако као доказ да је овај моменат доста занемарен, да су поједини текстови прилично суви, а често толико непотпуни и једностранни да би могли, ако не би било честе и солидне интервенције наставника, да код дјеце оставе погрешан или непотпун утисак о појединим догађајима и слично.

Повлачење српске војске крајем 1915. и почетком 1916. године казано је са свега три суве, беживотне реченице. Ни помена о временским условима, глади и страдању. Зашто о томе не рећи нешто кад се тиме не само даје права слика него и снажно утиче на емоције ученика“.

У уџбенику ипак има нешто од овога што приказивачи сматрају да није ни „поменуто“. Ево шта пише на страни 15:

„Преосталу српску војску, која је под врло тешким условима допрла до Драча и Валоне, прихватили су савезници и упутили је на острво Крф“.

Даље, што се тиче васпитног утицаја на ученике и снажног дјеловања на њихове емоције, сматрали смо да ћемо такав задатак најбоље остварити ако ученицима поставимо задатке да прочитају и науче напамет неке стихове из пјесме „Плава гробница“ и објасне догађаје у вези са том пјесмом. Са оваквим задатком активирамо ученике, доводимо их у ситуацију да се мисаоно пренесу на епопеју српске војске, на њихову Голготу, умирање и сахрањивање у „плавој гробници“. Сматрамо да и приказивачи знају да се оваквим активирањем ученика постиже много већи ефекат у погледу васпитања, него оним што они препоручују.

Даље, приказивачи замјерају овако: „У уџбенику има пренатегнутих констатација и исфорсираних поређења. Истиче се,

на примјер, да је Хитлер „био непријатељ радничке класе, непријатељ комуниста, Јевреја, а највише од свих је мрзео Словене. Хитлер је сматрао да су Словени неспособни и некултурни народи па их треба истријебити са Земље“. Послије тога у уџбенику се каже: „Упореди овакве лудачке мисли са спутњиком и ракетом коју су словенски научници послали на Мјесец!“ Да ли је ово баш било потребно? Мислимо да није“. — Питају и тако одговарају приказивачи.

Ми сматрамо да је наша формулација тачна, а када је тачна онда је и поучна и потребна. Према томе, оваквој замјерки нема мјеста у анализи овога уџбеника.

Друга једна примједба односи се на нашу формулацију да су њемачки фашисти са оружјем поробљене Европе освајали земљу по земљу. Приказивачи и овдје постављају питање којим хоће да изразе сумњу у оно што смо у уџбенику тврдили. Тако, они питају: „Зар само оружјем поробљене Европе, као да они нијесу били до зуба наоружани!“

Не слажемо се ни са оваквом примједбом. У посљедње вријеме читали смо поуздане податке да су многе европске земље живјеле у заблуди у вези са оружаном снагом њемачке војске. Зна се као сигурно да је Њемачка много добила у војничком потенцијалу окупацијом Чешке и плијеном њеног великог оружја, дакле прије него што је почео други свјетски рат, а нарочито касније, присвајањем оружја француске војне силе. А шта је даље било, познато је.

Ево и ове примједбе са којом се не слажемо, јер је произашла или из површног читања нашег уџбеника, или из непознавања мјеста и улоге савременог уџбеника. Овдје морамо да нагласимо да нова начела (издата од Просвјетног савјета Југославије) о писању уџбеника захтијевају да се уџбеником све не каже, да остане материјала који ће се обрадити кроз стваралачки рад ученика. Према томе, питање наших критичара „зашто је градиво о Козари у уџбенику тако штуро казано“ — није на мјесту, јер наша питања и задаци: — „Читај пјесму: „На Козари гроб до гроба. . .“; „Да ли знате да играте козарачко коло? Ако не знате научите га“; „Илуструј битку на Козари.“) више вриједе у рукама доброг наставника, него оно што наши приказивачи препоручују.

Ево још неких замјерки које су нам упутили приказивачи: „Каже се, на примјер, да је НОВ имала много рањених бораца па се на тај начин оставља ученику да он оцјењује колико је то много. А зна се, међутим, да је лакше и теже рањених било око четири хиљаде. . .“

А ево шта пише у нашем уџбенику на страни 83: „Око 16.000 Нијемаца и усташа нападало је од Горњег Вакуфа ка Прозору у намјери да продру у долину Раме, да разбију партизанске једи-

нице и покољу четири хиљаде рањеника и болесника који су се ту пребацили...!

Или овај примјер. Приказивачи на једном мјесту примјерују: „Ништа се не каже шта је било са старом влашћу...“

А ево шта пише на страни 82. уџбеника (из прогласа АВНОЈ-а): „Ми нећемо стари државни апарат бивших влада који је данас у служби окупатора; нећемо њене корумпиране петоколонаше и издајничке чиновнике и официре. Исто тако нећемо више ни наметнуте општинске одборе и покварене општинске чиновнике, који су стајали и прије у служби полицијских власти... а данас су у служби окупатора“.

Наводимо и ову примједбу, која помало изненађује: „Поред осталих замјерки начину третирања појединих догађаја у уџбенику, навешћемо још само неке. У уџбенику је веома мало речено о дјелатности антифашистичких вијећа у нашој земљи, а готово ништа се не говори о организационом оформљењу и улози политичких организација у народноослободилачкој борби — НО-а, (ваљда НОФ-а), УСАОЈ-а, АФЖ-а и других, иако је стварањем масовних политичких организација политичко јединство широких народних маса окупљених око ослободилачке линије КПЈ добило чврсте организационе форме“.

Да видимо имају ли право приказивачи што нам замјерају да нијесмо унијели ово о политичким организацијама. Ми смо народном фронту дали околико мјеста у уџбенику: „*Народ се окупља у народни фронт.* — КП је у борбу окупила огромну већину народа Југославије, дакле све људе који се нијесу хтјели помирити с окупацијом и с повратком старом режиму. Све ове снаге које су се окупиле око КПЈ у току рата сачињавале су Народни фронт. (Ти си о њима нешто чуо раније). Он је окупљао у своје редове све родољубе без обзира на вјеру, пол и народност, с циљем да се истјера окупатор и створи нова Југославија. Још у току рата он је постао јединствена политичка организација, а последице њега био је ослонац народној власти у изградњи социјализма. Године 1953. Народни фронт је промијенио име и данас се назива Социјалистички савез радног народа Југославије. (ССРЈ)“.

Овакви примјери морали су нас изненадити, јер приказивачи траже да урадимо оно што смо већ урадили. Чиме се то може објаснити? Зар не треба последице оваких примједби више пута поставити захтјев: *потребна је заиста већа одговорност људи који оцјењују уџбенике?*

Ево још једне примједбе. Приказивачи кажу: „Има непотпуности и приликом обраде десанта на Дрвар. Не каже се, на примјер, колико је падобранаца учествовало у нападу, већ се само истиче „неколико стотина“. Међутим, зна се да их је било 700 и да су сви, осим њих 120, били уништени“.

Овакви захтјеви које приказивачи постављају писцима уџбеника вуку концепцију израде уџбеника на старе позиције. Они, као што видимо, и овдје и на другим мјестима (више од 20 пута) траже детаље и детаље. Међутим, треба се ослободити традиционалног схватања да све у уџбенику треба ријечима дати. Мјесто детаља и голог историцизма, цртеж, слика, задатак, питање, често ће неку историјску појаву учинити јаснијом и упечатљивијом него голе ријечи и суве цифре. Карактеристично је да приказивачи овог уџбеника нијесу учинили (осим на једном мјесту) осврт на наша питања, задатке, на функционалну везу слика (иако су технички слабе) и текста, већ као да су игнорисали ту компоненту уџбеника који га углавном чини новом школском књигом, који подстиче ученике на рад и на допуну онога што није у уџбенику речено. На примјер, приказивачи кажу: „Има непотпуности и приликом обраде десанта на Дрвар“, а нијесу видјели, или су игнорисали, она наша питања и задатке на страни 100: — „Шта су хтјели Нијемци с десантом на Дрвар?“

— „Знаш ли неку пјесму о Дрвару?“

— „Опиши и упореди битку за Дрвар са битком на Сутјесци“

— „Изради у школској радионици пећину у Дрвару“

— „Прочитај чланак: „Титова сјећања о бици за Дрвар“, који је, узгредно речено, унесен у уџбеник са 29 редова.

Ако ученици буду све ово урадили што питањима и задацима постављамо и захтијевамо, уз оно што је о бици на Дрвару у уџбенику написано, онда ће то бити цјеловита обрада десанта на Дрвар, много важнија, конкретизованија, упечатљивија, па и васпитнија, него оно што приказивачи препоручују, јер набрајање сувих цифара не вриједи онолико колико активан и стваралачки рад ученика — да сами нешто створе, сазнају и закључе.

У завршном дијелу приказивачи се осврћу на захтјеве које постављамо ученицима и на тежину задатака који, по њиховом мишљењу, не одговарају узрасту ученика. Ми друкчије гледамо и на ова питања, јер сматрамо да формулација питања:

— „Каква је разлика између буржоаске и социјалистичке револуције?“

— „Шта је у Крфској декларацији исправно а шта није?“

— „Упореди наш данашњи Устав и Видовдански?“ — нијесу несхватљива за ученике од 14. година, особито ако ученике води наставник, а не уџбеник.

Приказивачи нам замјерају због актуелних тема.

Нама је, управо, био циљ да питањима и задацима доведемо ученика пред проблеме; да га подстичемо на мисаоно расуђивање; на закључивање, дакле на активирање читавог његовог бића, јер је то циљ активне наставе. И, без обзира на то хоће ли ученик моћи *одмах*, из прве руке, потпуно да разумије питање и

задатке, за нас је важна његова мисаона активизација, а наставник, као руководилац наставног процеса, је ту да му помогне.

Писци приказа нам упућују замјерке и у вези са литературом коју препоручујемо уз тзв. актуелне теме. Они сматрају да смо предложили много тешко приступачних извора те их зато ученици овог узраста не могу проучити да би савладали дотичну материју. Ми смо овдје, мислимо, направили услугу и ученицима и наставницима, и нама би било много лакше да смо само дали теме, па нека се онда сваки наставник сналази како зна за њихову обраду. У уџбеницима других република овога нема. Па, умјесто да се ово оцијени као позитиван елеменат уџбеника, јер негативан не може бити, да би приказ био комплетнији, аутори и о овоме дају своју ријеч, и замјерају због обиља предложене литературе. Уџбеник се не пише за укус овог или оног појединца, већ као књига за ученике, и он не мора да се допадне свакоме, а поготово ономе ко није имао прилике да уочи његову практичну вриједност. Ако се приказ пише да би се њим само критиковало, онда се тада све види црно; онда он није прилог побољшању квалитета уџбеника, већ нешто супротно. Увјерени смо да би нам исти ови приказивачи замјерили да уз актуелне теме нијесмо предвидјели литературу.

Литература уз актуелне теме првенствено је намијењена наставницима, а онда и ученицима. Ако би се теме обрађивале књишки, класично, онда би то било само тапкање по пређеном путу, без дубљег улажења у суштину појава. Али, самим тим што су оне актуелне и што су предвиђене за обраду као шире цјелине, њихову материју треба студиозније проучавати. А како то постићи? Само преко посебне допунске популарне и научно-популарне литературе. Ако ту литературу не посједује наставник, како ће онда моћи да је препоручује ученицима? Зато смо уз актуелне теме предвиђели приличан број чланака и публикација, а сваки наставник је обавезан да претходно проучи бар неке од истакнутих извора, па тек онда да их препоручује ученицима и да тачно фиксира страницу на којој могу да нађу одређену материју. Није битно да сваки ученик проучи све оно што је дато у уџбенику, али је битно да од толико извора проучи оне најнужније за разумијевање одређене материје. Све ово захтијева посебне методе при обради почев од текста до реферата, о чему је доста речено у књизи „Настава историје у основној школи, издање Савезног завода за проучавање школских и просвјетних питања.

Да приведемо крају овај наш одговор друговима Поповићу и Ракочевићу.

У почетку смо напоменули да располажемо материјалом о томе да су уџбеници из историје, који су се употребљавали у Народној Републици Црној Гори, за 2—3 године оцијењени у југословенским оквирима боље него што их ми оцјењујемо код нас

у Црној Гори, јер, чини нам се, људи ван наше Републике о уџбеницима пишу мирније и студиозније. (Треба прочитати „Наставу и васпитање“ бр. 3—4/62. па видјети како се приказује уџбеник о којему се код нас лоше мисли). У вези са овим питањем да напоменемо да је Савезни завод за проучавање школских и просвјетних питања одредио једног од стручњака за наставу историје и за уџбеничка питања (њихову савремену концепцију, методско-педагошку страну) и повјерио му задатак да оцијени вриједност свих уџбеника из историје који су по новом програму штампани за основне школе у ФНРЈ.

У свом реферату на страни 72. „Настава историје у основној школи“ (Издање Савезног завода), Шарлота Ђурановић, професор из Загреба, каже:

„Шта су нова донијели нови уџбеници? У првом реду они су по подели материје по разредима адаптирани према програмима у појединим републикама, али то је и једино битно ново у њима. Понеки су се појавили са шареним корицама, али изнутра су задржали стару физиономију. Уџбеници у Црној Гори отишли су даље у методској обради текста и физиономије радног уџбеника. Питања активизирају ученике, упућују на обраду текста и повезивање материје, поједине су карте поједностављене и прилагођене узрасту, али је слаба техничка опрема (лош папир и нечитке репродукције) упропастила добар текст“.

И поред оваквог мишљења, не кажемо да су уџбеници које смо написали беспријекорни и да немају недостатака. А ово што смо написали, као одговор Поповићу и Ракочевићу, има за циљ да докажемо да многе њихове примједбе нијесу правилне, и сматрамо да је овај уџбеник за извјесно вријем корисно послужио нашим ученицима. Ако неко напише бољи, онда му овај наш одмах уступа мјесто. Али, чини нам се оцјена рецензената морала би бити у том случају потпунија и убједљивија, јер, да се разумијемо, *није то пријатно када се нечији труд поништи неубједљивим аргументима.*

Ми смо се сматрали обавезним да одговоримо друговима приказивачима, не зато да упорно бранимо неке ситније недостатке у нашем уџбенику, већ више зато да укажемо на нека неслагања наша и приказивача нашег уџбеника — неслагања, између осталог, и у вези са гледањем на мјесто и улогу новог уџбеника, неслагања са неким поставкама, судовима, захтјевима и препорукама са којима приказивачи излазе.

Букашин Радоњић
Ђуро Мрваљевић
Драгомир Петрић